

UDEN OM ARBEJDER- KLASSEN KOMMER MAN IKKE

De danske nazisters faglige organisatio- ner 1940-43

Af Hans-Henrik Siig

Med forbillede i Die Deutsche Arbeitsfront forsøgte danske nazister under besættelsen at appellere til arbejderne. Deres bestræbelser lå et sted mellem det dilettantiske og det tragikomiske.

De nazistiske idéer holdt deres indmarch i Danmark ti år før de tyske tropper. *Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti* (DNS-AP) blev stiftet i efteråret 1930 af ritmester Cai Lembcke. I 1933 blev han afløst som partifører af den sønderjyske læge Frits Clausen, der bevarede posten frem til 1944. Under Frits Clausens ledelse oplevede partiet i trediveerne en lang række skuffelser. Ved valget i 1935 opnåede DNSAP ikke parlamentarisk repræsentation. I 1939 fik partiet en smule fremgang og fik valgt Clausen og yderligere to mand til Folketinget. Medlemstallet var yderst beskedent. 1. april 1937 var der 2.740 medlemmer, i 1939 nåede tallet op omkring 5.000.

Med tyskernes ankomst mente de danske nazister, at deres tid var kommet. Den 10. april krævede Frits Clausen i *Fædrelandet* at blive indsat som statsminister. Den afgørende forudsætning – tysk støtte – var dog ikke til stede. Tværtimod fik DNSAP at vide, at et nazistisk kupforsøg ville komme på tværs af besættelsesmagtens politik. Den danske regering havde accepteret det tyske ultimatum den 9. april, der stillede i udsigt, at Tyskland ikke ville antaste Danmarks landegrænser eller politiske uafhængighed. Den socialdemokratisk-radikale regering, der den 10. april blev udvidet med repræsentanter fra Venstre og Det Konservative Folkeparti, meddelte til gengæld, at den ville ordne landets forhold under hensyntagen til den besættelse, der havde fundet sted. Uagtet at tyskerne havde lovet ikke at blande sig i indre danske forhold, fik de fra begyndelsen indflydelse på en række samfundsområder. Okkupationen betød, at Danmark blev afskåret fra omkring 60 procent af de traditionelle eksportmarkeder. Dertil kom, at det ikke længere var muligt at importere en række varer, som var vigtige for den danske landbrugs- og industriproduktion. Med Tyskland som aftager kom landbruget dog hurtigt på fode igen. Vanskelighederne var større for industrien. Nedgangen i produktionen medførte stigende arbejdsløshed, der kulminerede i vinteren 1940-41, hvor ledighedstallet var

over 30 procent. Arbejdernes kvaler blev forstærket af den første alvorlige socialpolitiske følge af den danske samlingsregering, Kriselovskomplekset fra maj 1940. Siden strammede regeringen grebet om arbejderne yderligere ved at gennemføre strejkeforbud, tvungen voldgift, arbejdsdeling m.v. Besættelsestidens forringelse af arbejdernes levevilkår gav DNSAP blod på tanden. Partiet øjnede muligheden for at opnå støtte i arbejderkredse, noget det langtfra havde haft før.

DNSAP's fagpolitik var som partiet en imitation af det tyske ideal. Kort efter at Adolf Hitler kom til magten i 1933, etablerede han *Die Deutsche Arbeitsfront*. Her organiserede naziregimet arbejdere, funktionærer og selvstændige, og man tillod ikke eksistensen af andre fagforbund. Man kan sige, at den nationalsocialistiske samfundsindretning søgte at etablere den gamle stænderforsamling under nye former. I den nazistisk korporationstankegang herskede det abstrakte ræsonnement, at det private erhvervsliv havde frie udfoldelsesmuligheder. Det hed sig, at ejendomsretten – i modsætning til i Sovjetunionen – var intakt, og at statens ledelse af erhvervslivet begrænsede sig til regulerende direktiver og overvågning. Det nazistiske styre greb dog allerede fra 1933 ind mod vareproduktion, som det ikke mente havde samfundsmæssig betydning. Og da den første tyske fireårsplan blev lavet i 1936 og oprustningen tog fart, fik ministerpræsident Hermann Göring stillet både partiets, herunder Arbejdsfronten, og erhvervslivets organisationer til rådighed.

Den tyske Arbejdsfronts opgave i den nazistiske stat var en omfattende pædagogisk og socialpolitisk tilpasning af den tyske befolkning, der skulle opdrages i den nationalsocialistiske leveregel *Gemeinnutz vor Eigennutz*. Et motto som DNSAP's fagorganisationer fordanskede til *Almennytte går forud for egennytte*. Derudover stod Arbejdsfronten bag organisationerne *Schönheit der Arbeit*, *Kraft durch Freude* og *Siedlung- und Wohnungsfürsorge*, der sammen med den nationalsocialistiske planøkonomi, motorvejene, folkevognen m.v. i trediverne fascinerede langt udover

na-zistiske kredse og siden er blevet forbundet med det moderne industrisamfund, som det Det tredje Rige også var.

Optakt og organisering

Efter den franske kapitulation den 17. juni 1940, stod Tyskland som den dominerende magt på det europæiske kontinent. Selvom sejren var indenfor rækkevidde, fik det ikke tyskerne til at sætte en nazistisk magtovertagelse på programmet i Danmark. Humøret i DNSAP var dog ikke længere nede, end at partiet i de næste måneder satte alle sejl til for at fremstå som et attraktivt regeringsalternativ med bred opbakning. Til at varetage organiseringen af arbejderne stiftede partiet den 3. juli 1940, *De national-socialistiske Faggrupper*.

Det forberedende arbejde var begyndt før besættelsen. Ved et møde arrangeret af *Fædrelandet* havde chefredaktør Steen Rasmussen bemærket, at en lagerarbejder ved navn Peder Marinus Asmussen havde talt varmt for adskillige socialpolitiske tiltag, som var identiske med nazisternes. Efterfølgende begyndte Asmussen at uddybe sine meninger i avisen. I den første tid skrev Peder Marinus Asmussen læserbreve. Siden gav han sig til at skrive mere nuancerede artikler om faglige og sociale spørgsmål. Brodden i disse artikler var vendt mod Socialdemokratiet og fagbevægelsen. Han opponerede stærkt imod DsF's støtte til Socialdemokratiet, og satte sig til dommer over K.K. Steinckes socialreform. Arbejderne var ikke understøttelsesvæsner, men skulle indgå som et produktivt led i samfundet. Asmussens kritik bragte ham i kontakt med økonomisk trængte arbejdere og andre dårligt stillede, som han hjalp med at søge henstand for betaling af husleje, gas og vand m.m. I løbet af april og maj havde arbejdet taget et sådant omfang, at det blev besluttet at danne en korporation organiseret efter fag og branche.

Sammen med landsretssagfører og sysselder Hans Carl Bryld, og arbejdsmand og landspropagandaleder Klaus Alfred Langgaard Nielsen, udfærdigede Peder Marinus Asmussen retningslinierne for *De National-*

Socialistiske Faggrupper. Arbejdsgruppen var sig bevidst, at den nazistiske ideologi havde svært ved at få tag i arbejderne, men man tog afsæt i, at arbejderne, i takt med at krigen medførte stigende varemangel, ville blive tilbøjelige til at følge nye ledere. I første omgang skulle faggrupperne tage kampen op mod systemet på den faglige front. Og først derefter, når arbejderbefolkningen havde forstået, at det man ville var en virkelig indsats for deres bedste, skulle man præcisere, at det var det samme, DNSAP ville, og omvende arbejderne til nationalsocialismen.¹

Den 3. juli 1940 meddelte Asmussen Frits Clausen, at man var klar og kun ventede på grønt lys. Clausen udnævnte personligt P.M. Asmussen til leder. Organisatorisk var faggrupperne opbygget efter det nazistiske pyramideprincip. Befalingerne udgik fra oven og trinvis nedefter, idet hvert trin havde ubetinget lydighedspligt overfor trinnet ovenfor. Asmussen var altså kun ansvarlig overfor Frits Clausen. Den 12. august sendte Asmussen en rapport til Frits Clausen om faggruppernes arbejde i den første måneds tid. Medlemstallet var 380, hvoraf 1/3 ikke var tilknyttet moderpartiet. Umiddelbart er der ikke noget, der tyder på, at dette tal var kunstigt opustet, fordi DNSAP fra 9. april til 15. august 1940 gennemsnitligt havde en medlemstilgang på 700 personer pr. måned, hvad der må have haft en afsmittende virkning på faggrupperne. Derudover havde faggrupperne åbnet et kontor i Gothersgade i København, hvortil der, for-uden Asmussen, var knyttet en faglig sekretær, en kasserer og en kontordame. De nazistiske arbejdere havde etableret sig i elleve fagforeninger i hovedstaden. Størst tilslutning havde faggrupperne fået i store forbund som *Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund*, *Dansk Arbejdsmandsforbund* (DAF) og *Handels- og Kontormedhjælperforeningen*.²

Propagandaen

Hvorledes forsøgte faggrupperne at sælge den nationalsocialistiske idé til arbejderne? Det kan man i et vist omfang følge i den nazistiske

presse. Selvom antisemitisme og racediskrimination var et kernepunkt i nazismen, ser det ikke ud til at have været et tema, faggrupperne slog an i forsøget på at kapre svage sjæle. Det var Socialdemokratiet og fagbevægelsen, der måtte lægge ryg til faggruppernes angreb. Man inviterede således formanden for DsF, Laurits Hansen, og formanden for Dansk Arbejdsmandsforbund, Axel Olsen, til et møde i Studenterforeningen den 10. august, så de selv kunne give svar på tiltale. Begge undlod at møde op. Aftenens eneste taler blev derfor Langgaard Nielsen, som berettede, at han selv var udgået fra arbejderklassen, og at han i sine unge dage havde "været på Vej op ad den Stige, der fører til Herlighed og Pamperglæde", men var stoppet i tide. I midten af tyverne havde han indset, at de gamle klassekampsmetoder var passé og havde meldt sig ind i *Nationalkorpset* og senere DNSAP. Efter Adolf Hitlers magtovertagelse i 1933 havde man dog mødt megen modstand. I dag vidste de danske arbejdere bedre. Nazisterne ville ikke "slaa Fagforeningerne i stykker og gøre Arbejderne til Slaver." Man ville tværtimod give forbundene en lang række kulturelle og sociale opgaver, herunder også sanitære og hygiejniske.³

Ved siden af den ideologiske propaganda fremsatte faggrupperne krav, som man håbede, at arbejderne umiddelbart kunne identificere sig med. Faggruppeleder for handels- og kontormedhjælperne, journalist Carl Høyer, en tidligere socialdemokrat der efter 9. april havde meldt sig ind i DNSAP, krævede i *Fædrelandet* den 14. august: "Arbejde for alle, som vil og kan. Afskæring af Forbindelsen til Socialdemokratiet. Ingen Tillidsmand i Forbundet, hvilken Post han end beklæder, maa oppebære mere i Løn end Gennemsnitslønnen for Forbundets Medlemmer. Kampfonden laaner de Arbejdsløse de Fornødne penge til Indkøb af Vinterbrændsel". Forlangender som disse minder i øvrigt om den politiske agitation, *Danmarks Kommunistiske Parti* fremkom med i samme periode.

Da grundtanken i den nazistiske korporation var et ovenfra styret samarbejde mellem arbejdere og arbejdsgivere, måtte faggrupperne li-

geledes forsøge at vinde gehør for korporationstanken blandt ledere og mellemledere. Det første af en række arbejdsledermøder blev holdt den 29. august 1940 i Boulevardpalæet i København. Hovedtaler var H.C. Bryld, der fortalte, at faggrupperne var opstået som en "Organisk Samling om faglige Opgaver, skabt af selve Situationens Krav", og at man nu var rede til at sætte et angreb ind mod fagforbundene. I det nye Europa skulle arbejdslederne og arbejderne finde sammen i et frugtbart fællesskab med pris- og lønkontrol. Hvis den danske regering havde været klog nok til at gå af, havde dansk erhvervsliv allerede kunnet tjene store penge på det europæiske marked, der omfattede mere end 100 millioner forbrugere.⁴

Faggrupperne toner rent flag

DNSAP's mål var at komme til magten. Efter regeringsomdannelsen den 8. juli 1940, hvor Erik Scavenius blev udenrigsminister og Venstre og Konservative fik fagministre, ville tyskerne imidlertid se tiden an. Scavenius' syn på dansk udenrigspolitik var bestemt af den enkle kendsgerning, at når Tyskland var den altdominerende magt i Europa, måtte Danmark indrette sig herpå og vise vilje til samarbejde. Presseattaché ved det tyske gesandtskab Gustav Meissner tvivlede imidlertid på samarbejdsviljen. Han så hellere, at Frits Clausen kom til, hvilket han forelagde udenrigsminister Ribbentrop. I Berlin var man villig til at yde økonomisk støtte til DNSAP, men der var ingen planer om et magtskifte, selvom man godt kunne forstille sig partiet som fremtidigt regeringsalternativ.⁵

Frits Clausen havde dog ikke i sinde at vente. I september 1940 var pengene fra besættelsesmagten begyndt at gøre sig gældende. *Fædrelandet* fik nyt produktionsudstyr, nye journalister og en ny chefredaktør, Helge Bangsted. Partiet forøgede mængden af propagandaskrifter. Dertil kom, at der var knas mellem samlingsregeringen og besættelsesmagten, efter at forhandlingerne om mønt- og toldunionen var brudt sammen. Optimismen var voksende i DNSAP, og det fremmede fo-

restillingen om, at det var muligt at samle tilstrækkeligt mange danske kræfter bag en magtovertagelse.

I det tidlige efterår 1940 udsendte faggrupperne en pjece i 25.000 eksemplarer med titlen *Danmarks Arbejdere gør nu op med Pampervældet!* Meningen var at uddele skriftet ved kontrolsteder og socialkontorer, i fagforeninger og på arbejdspladser. Publikationen indeholdt, udover de obligatoriske angreb på Socialdemokratiet, en kraftig opfordring til at bakke op om DNSAP. Skønt de arbejdere, der havde stiftet bekendtskab med faggrupperne, ikke kan have været i tvivl om forbindelsen til DNSAP, var det ikke noget, der var blevet skiltet med før. Hvorfor nu dette skift i den nazistiske fagpolitik, der ikke var i overensstemmelse med de retningslinier, som Asmusen, Bryld og Langgaard Nielsen havde lagt? Svaret beror på flere forhold. Der er intet, der tyder på, at Frits Clausen i begyndelsen har haft nogen særlig interesse for faggrupperne. Etableringen, kampagnestrategien og de politiske publikationer var lagt i hænderne på løjtnanterne. Clausen havde godt nok godkendt faggruppernes ledelsesform, men man skal hen til 27. september 1940, før Frits Clausen trådte frem som den øverste leder. Det skete ved et stort anlagt arrangement i Idrætshuset i København. Som anført havde Frits Clausen store planer. Hvis partiførerens ønske om at blive statsminister skulle gå i opfyldelse, måtte han – som sagerne stod – ty til at mobilisere medvirken fra slot til vrå. Frits Clausen har af den årsag lagt vægt på, at DNSAP skulle fremstå som et samlet og slagkraftigt parti. Hertil behøvede han faggrupperne.

Desuden havde DNSAP's fortalere i det tyske gesandtskab, Gustav Meissner, længe ønsket at give partiet bedre arbejdsbetingelser ved at samle de nazistiske småpartier i en enhedsbevægelse under Clausens lederskab. Disse omstændigheder kan sammen med den økonomiske håndsrækning fra tyskerne have motiveret til ikke længere at camouflere tilknytningen til moderpartiet. Arbejderne skulle vide, at DNSAP stod bag faggrupperne, så de ikke fremstod som endnu én af de mange høj-

De National-Socialistiske Faggrupper

afholder stort

Medlemsmøde og Kammeratskabs-Aften

Fredag den 1. November Kl. 20 pr. i Odd Fellow-Palæets store Sal.

Talere: Maskinarbejder Borelli, Købmand Ejner Jørgensen. Den faglige Leder. P. M. Asmussen.
Kunstnerisk Underholdning af:

Kgl. Solodanser Leif Ørnberg og Solodanserinde Elsa Goss Flagstad. Kgl. Kammersangerinde Ingeborg Steffensen og Christian Gottschalch samt Tableau: Fremtidens Danmark

NB. Billetter a 1 Krone faas hos alle Gruppelederne, paa Faggruppernes Kontor Gothersgade 10 A samt alle D.N.S.A.P.s Distriktskontorer.

NB! Billetter faas ved Indgangen.

DEN FAGLIGE LEDER.

Annonce for medlems- og kammeratskabsaften i De National-Socialistiske Faggrupper (Fædrelandet 1.11 1940). Blandt talerne var faggruppernes leder, P.M. Asmussen, der havde en broget politisk løbebane bag sig. I 1930'erne havde han i et par år været medlem af Danmarks Kommunistiske Parti.

reradikale grupperinger, der dukkede op på den politiske arena for lige så hurtigt at gå i glemslen igen. Endnu en faktor, der har haft betydning, var, at DNSAP som nævnt siden april havde haft en anselig medlemsfremgang på cirka 700 nyindmeldelser pr. måned. I anden halvdel af august sprang tallet op på 610 nytillkommende, så godt som en fordobling af den månedlige tilvækst indtil da.

Fremgangen afspejlede sig tilsyneladende i faggrupperne. I slutningen af oktober 1940 gjorde Peder Marinus Asmussen status. Medlemstallet var nu omkring 3.000, hvoraf cirka halvdelen stod udenfor DNSAP.⁶

Da faggrupperne blev set som et fundament for tilgang af nye medlemmer til DNSAP, lød det flot, at cirka halvdelen ikke var medlemmer af partiet. Man kan dog være lidt i tvivl. Asmussen kan have pyntet på tallet for at understrege faggruppernes betydning overfor partiet. Faggrupperne havde nemlig ikke noget konkret at tilbyde de danske arbejdere. Det fik de først i januar 1941, da de fik del i arbejdsanvisningen til de tyske arbejdspladser herhjemme.

Regeringsstorm og klapjagt

I materialet om faggrupperne kan man ad om-

veje følge, hvordan DNSAP søgte at gøre sig til, så partiet kunne fremstå som et funktionsdygtigt alternativ til samlingsregeringen. I oktober 1940 spillede Frits Clausen på flere heste. Den helt store indsats blev lagt i den nationalpatriotiske 9. april-kampagne, hvor nazisterne beskyldte den socialdemokratisk-radikale regering for at have haft en forhåndsaftale med tyskerne den 9. april, hvorfor regeringen var ansvarlig for de danske soldaters død. Kampagnen havde været planlagt et stykke tid og skulle munde ud i den egentlige magtovertagelse søndag den 17. november, hvor DNSAP havde arrangeret mindeappeller for de faldne soldater i Århus, Odense og København.

Da det var afgørende for Frits Clausen at have hele partiorganisationen bag sig, blev der den 2. november på et møde i Bovrup formuleret otte punkter, hvormed DNSAP kunne anerkende faggrupperne. Til trods for at faggruppernes blad *Arbejdsfronten* og propagandaskrifterne ikke lagde skjul på, at man var en del af DNSAP, har Frits Clausen givetvis ønsket at komme potentielle kompetencestridigheder i forkøbet ved sort på hvidt at skaffe sig beføjelse til at ændre faggruppernes forhold. Faggrupperne blev entydigt sammenkoblet med partiet. "D.N.S.A.P's faglige Grupper,

som betegnes 'De nationalsocialistiske Faggrupper'" skulle skabe de rammer, der kunne forene DNSAP's medlemmer efter fag, indtil den korporative statsform blev en realitet. Medlemmer af faggrupperne, der ikke var tilsluttet partiet, var forpligtede til at bære et faggruppeblem og til at deltage i partiets demonstrationer og politiske tilkendegivelser.⁷

Selvom bestemmelserne hovedsagelig bekræftede partiførerens myndighed over faggrupperne, kan nogle punkter ses som værende foranlediget af DNSAP's forestående kampagne. Clausen kan have tvivlet på, om de medlemmer af faggrupperne, der ikke samtidig stod i partiet, overhovedet var engagerede i og sympatiserede med partiets omvæltningsforsøg. Det er da også et åbent spørgsmål, i hvilket omfang faggruppefolk deltog i mindeappellen den 17. november. P.M. Asmussen var ikke i kredsen omkring Frits Clausen, da denne ankom til Forum i København.

Som bekendt blev regeringsstormen en sølle affære. Den nationalsocialistiske presse havde ellers gjort, hvad den kunne for at oppiske en nidsk og landsforræderisk stemning mod regeringen. I København kulminerede mindeappellen med den berømte march fra Forum til Rådhuspladsen, hvor nazisterne nedlagde en krans ved statuen af Den lille Hornblæser. Tidligere på dagen havde der været optræk til ballade, da en moddemonstration, hvoriblandt der ifølge *Fædrelandet* befandt sig "adskillige unge Kommunistflabe", havde taget opstilling udenfor Forum. Bataljerne brød dog først for alvor ud på Rådhuspladsen, hvor nazisterne ydmygede måtte flygte over hals og hoved. Disse optrin fandt ikke vej til *Arbejdsfrontens* spalter. *Fædrelandet* og *National-Socialisten* bragte derimod fyldige reportager om basseralerne. Bladene anklagede et sammenrend bestående af avisen *Politiken*, der dagen i forvejen havde haft en leder vendt mod DNSAP, Stauning-folk og gadens pøbel for at stå bag de overfald og provokationer, som nazisterne var blevet udsat for.

Ovenpå den fejlslagne regeringsstorm blev nazisterne jaget vildt. Den 30. november af-

slørede den socialdemokratiske avis *Demokraten* i Århus, at P.M. Asmussen ikke havde et prangende CV. Asmussen havde tidligt vist "langfingrede tendenser". Som 21 årig var han ved retten i Køge blevet idømt 60 dages betinget fængsel for tyveri. I 1931 havde han som bud indkasseret penge i egen favør og havde under falske forudsætninger om en arv fået en sømand til at udbetale sig 300 kr., ligesom han havde stjålet et jakkesæt. Dette var af retten i Fredericia blevet takseret til 100 dages fængsel. Endelig var han i 1935 ved retten på Frederiksberg blevet idømt seks måneders hæfte og frakendt borgerlige rettigheder i fem år, fordi han havde begået underslæb for 1.572 kr. Asmussens fortid gav i de kommende dage genlyd i nazistiske kredse. Af en telefonsamtale mellem Holger Bryld og propagandaleder Paul Richardt fremgår det, at nyheden kom som en overraskelse.⁸

Klapjagten på nazisterne foregik ikke kun i avisernes spalter. Folk fra faggrupperne fik deres sag for, når de ville uddele blade og pjecer. *National-Socialisten* beretter om, hvordan det i flere tilfælde var kommet til spektakel ved *Skrædderforbundet* og *Soignerings-, Toilet- og Sanitetsarbejderforbundet*. *Arbejdsfronten* kommenterede også hetzen mod nazisterne. Bladet påberåbte sig anstændighed i debatten. Æreskænderier, bagvaskelser og krænkelser af privatlivets fred hørte ikke hjemme på den politiske skueplads. Indtil videre havde man tålt de personlige angreb – ikke af svaghed men af ridderlighed – nu var man imidlertid nået til et punkt, hvor man kunne sidestille situationen med en beslægtet situation i Tyskland, hvor Adolf Hitler havde udtalt, at "Terror skal blive besvaret med terror". Hvis tilsviningen af de ledende folk ikke ophørte, ville man ikke sky nogen midler. Det forblev dog ved skramlen med bajonetterne. Renthe-Fink bad de danske nazister om at dæmpe tonen.⁹ Faggruppelederne havde også nok at se til internt.

Den 19. december blev det meddelt, at Politifaggruppen var trådt ud af Fagkorporationen og var blevet lagt direkte ind under partiet. Skønt Asmussen lagde et røgslør ud, var der ingen tvivl om, at den egentlige årsag til

Møde i De National-Socialistiske Faggrupper den 1. november 1940. På mødet, hvor der ifølge Fædrelandets reportage dagen efter deltog 2.000 københavnske arbejdere, fik Frits Clausen overrakt en fødselsdagsgave fra faggrupperne, "En Bronce kopi af det store Guldhorn, der blev fremdraget af Jorden ved Møgeltønder i Sønderjylland, men som senere blev stjalet af en ung Jøde" (Frihedsmuseet).

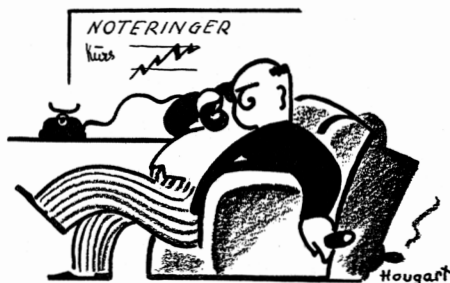
udtrædelsen var, at Politigruppen ikke kunne lade sig lede af en straffet person. I første halvdel af januar 1941 blev de organisationer, der skulle varetage den nazistiske kulturpropaganda, også lagt ind under partiet. Det vil sige, at der blev dannet et nationalsocialistisk lærerforbund, et forfatterforbund, et kunstnerforbund, en universitetskorporation, et skuespillerforbund og et musikerforbund. Årsagen til splittelsen af faggrupperne var formentlig, at man i DNSAP ikke havde tiltro til, at faggrupperne kunne magte et så vigtigt element, som kulturpropagandaen immervæk var i nazistisk ideologi. Dertil kom at faggrupperne fra begyndelsen af januar 1941 begyndte at lægge strategien om.

Arbejdsanvisning

Den 24. maj 1940 åbnede det første tyske arbejdsanvisningskontor i København. Herfra hvervede tyskerne arbejdskraft til Tyskland og til anlægsarbejder herhjemme. Forinden havde regeringen og besættelsesmagten indgået en aftale, der betød, at tyskerne selv skulle lede rekrutteringen. På åbningsdagen strømmede arbejdssøgende til, og frem til årsskiftet 1940-41 havde cirka 30.000 danske arbejdere forpligtet sig til at arbejde i Tyskland. Antallet af danskere beskæftiget for tyskerne i Danmark androg i samme tidsrum 29.600. En del af baggrunden herfor var, at ledigheden fra i 1939 at have været 18 procent, i vinteren 1940-41 nåede helt op på 36 procent.¹⁰

Situationens alvor fremgår af, at gesandt Rente-Fink mente, at de høje arbejdsløshed-

Det nuværende Samfund – regeret af Kapitalen og Socialdemokratiet

Under den Samfundsordning, som vi bekæmper, maa Hundre tusinder af Arbejdere slide for at opnaa en beskedne Del af Nationalindtægten, medens nogle faa Tusinde Kapitalister oppebærer Resten af Nationalindtægten som arbejdsfrie Renteindtægter.

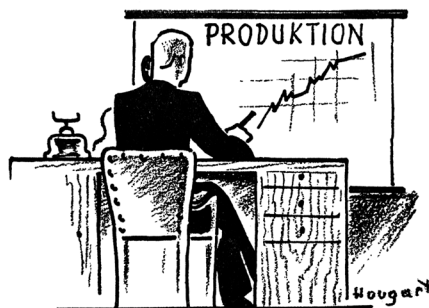
Det blev først og fremmest lønarbejderne, der kom til at bære besættelsens økonomiske byrder. Den økonomiske krise og lønstoppet, som Venstre og De Konservative tvang igennem i maj 1940, betød, at reallønnen indenfor håndværk og industri i de første år af besættelsen faldt med omkring 20 pro-

stal kunne medføre så mange økonomiske og sociale vanskeligheder, at det kunne foranledige samlingsregeringens fald. En udtalelse som nazisterne tog til sig. Fra december 1940 kan man i de nationalsocialistiske aviser følge faggruppernes forsøg på at flytte fokus fra at vinde indflydelse i fagforbundene til en mere målrettet propaganda blandt arbejdsløse. I januar 1941 etablerede man *De Arbejdsløses Beskyttelsesudvalg*. Man skal dog hen til slutningen af måneden, før faggrupperne for alvor havde noget at tilbyde de ledige. Efter et møde med departementschef i det tyske rigsarbejdsministerium Herbert, blev P.M. Asmusen bedt om at skaffe 800 mand, mestendels tømrere, murere og jernbindere, til Hirtshals, Hanstholm og Bornholm.¹¹ Om faggrupperne

magtede at stille med alle 800, har ikke været muligt at besvare. Man kan imidlertid få et indtryk af, hvilke forhåbninger faggrupperne havde til anvisningen. Den 29. januar talte Holger Bryld og propagandaleder Paul Richardt i telefon med hinanden. Bryld: "Det er en Knippel Fidus, morderligt godt, en virkelig Trumf overfor Fagforeningerne. Har I Tilgang?". Richardt svarede, at der dagen i forvejen havde været 84 indmeldelser, og at arbejderne strømmede til af sig selv.¹²

I den næste tid mødte arbejdsanvisningen megen modstand fra officiel dansk side. Københavns Magistrat gav socialkontorerne påbud om ikke at yde hjælp til arbejdstøj og andre fornødenheder til folk, da faggrupperne drev ulovlig arbejdsformidling. Tyskerne gik

Fremtidens Samfund — under National-Socialismen

I Modsætning til den nuværende Samfundsorden, som støttes af Socialdemokratiet, med høje Renter og lave Lønninger, vil vi National-Socialister kræve lave Renter og i Kraft heraf faa højere Lønninger.

cent. I pjecen "Arbejdslønnen – nu og i Fremtiden" (1942) angreb DNSAP Socialdemokratiet for at have svigtet den danske arbejder og gav "et lille Indblik i de Lønprincipper som Danmarks national-socialistiske Arbejderparti agter at sætte i stedet for de nuværende".

imidlertid ind i sagen på faggruppernes side, hvilket den 1. februar fik *Arbejdsfronten* til at bryste sig af, at man havde vundet en sejr over "Systemet". Hvorledes de danske myndigheder og i særdeleshed DsF forholdt sig til dette, har ikke været muligt at konstatere. Men mon ikke det har afstedkommet en del nervøsitet i arbejderbevægelsen? Siden nytår havde man fra tysk side forsøgt at få Stauning fjernet fra statsministerposten. Da det ikke gik, fik Rente-Fink i stedet afsat Hans Hedtoft og H.C. Hansen fra deres politiske poster. Og da tyskerne omtrent samtidig intervererede på faggruppernes side, må fagbevægelsen have frygtet, at besættelsesmagten ville give de danske nazister mere råderum og derved skabe grobund for en nazificering af arbejderne, hvilket

kom aldeles på tværs af DsF's politik under besættelsen, som var at bevare de faglige organisationer intakte og forhindre, at der opstod et subproletariat, som kunne radikaliseres i nazistisk eller kommunistiske retning.

Bruddet med DNSAP

Som nævnt var der kiv og indre magtkampe i DNSAP i vinteren 1940-41. Baggrunden var den udeblevne magtovertagelse. Den 17. februar 1941 brød en række ledende partifolk fra København og Sjælland med DNSAP og dannede partiet *Den Danske Front*. Nogle dage senere brød folketingsmedlemmet T.M. Andersen også med partiet. Han dannede sammen med kollegaen fra folketinget Svend E.

Johansen, Wilfred Petersen og Victor Pürschel et helt nyt parti, *Dansk Folkeparti*. Samtidig optog DNSAP en tidligere udbrydergruppe i partiet, Aage H. Andersens stærkt antisemitiske *National Socialistisk Arbejder Parti*.

Med arbejdsanvisningen til de tyske anlægsarbejder og en stabil medlemstilgang kunne man tro, at der var skabt arbejdsro i faggrupperne. Sådan var det ikke. I moderpartiet var der en reaktion mod at optage arbejdere og ledige. Frits Clausen fik dog hurtigt lukket munden på de genstridige partimedlemmer, idet han meddelte, at hvis de ikke "maker ret", så vil de blive ekskluderet, for "uden om Arbejderklassen kommer man ikke".¹³ Nazisternes ønske om en bred opbakning fra arbejderkredse skulle imidlertid foregå uden medvirken fra P.M. Asmussen. På baggrund af Asmussens og andre nazisters ømtålelige fortid havde Renthe-Fink i januar 1941 ladet DNSAP vide, at partiet skulle skille sig af med de kriminelle elementer.¹⁴ Asmussen gav sig imidlertid ikke uden kamp, han truede endog med selv at fortsætte faggrupperne.¹⁵ Asmussens trussel fik DNSAP til at tage forholdsregler overfor ham.

Den 1. marts 1941 brød uindbudte gæster ind på faggruppernes kontor og løb med medlemskartoteket. På grundlag af en række telefonsamtaler kan man se, at det var sat i værk fra partitoppen. I første omgang telefonerede Asmussen til Frits Clausen: "Jeg har været ude for, at nogen har hentet mit Kartotek". Til stede på kontoret var en tilkaldt kriminalbetjent, der overtog telefonrøret og meddelte Clausen, at sysselleder for Storkøbenhavn Adam Andersen havde oplyst, at han havde ladet medlemskartoteket afhente. Dertil svarede Frits Clausen, at "så var Sagen jo opklaret. De må huske, at det er Partiets Kartotek". Asmussen ville dog fastholde politianmeldelsen, da han ikke havde fået besked om, at kartoteket skulle hentes, hvortil Clausen responderede: "Andersen må have haft en Grund. Tyveri var det i hvert fald ikke". Dagens anden samtale fandt sted mellem Asmussen og den nordjyske SA-fører, dyrlæge Ph. Hoffmann-Madsen. Her fik Asmussen at vide, at kartoteket

var blevet beslaglagt på Hoffmann-Madsens ordre, fordi han fra anden side havde fået nys om, at Asmussen ville afskrive medlemslisterne. Dette afviste Asmussen. Oplysningen om at det var Hoffmann-Madsen, der stod bag afhentningen af kartoteket, fik imidlertid Asmussen til at lade sagen falde.¹⁶

Den 18. marts 1941 kundgjorde *Fædrelandet*, at Frits Clausen havde afsat P.M. Asmussen som leder af faggrupperne og fritaget Langgaard Nielsen for hvervet som stabsleder for agitationen. Sat fra gerningen meldte Asmussen sig den 29. marts ud af DNSAP, hvilket ikke var nok for partiet, der ekskluderede ham den 26. maj. Før det havde Renthe-Fink i en indberetning den 9. april til Berlin meddelt, at Asmussen havde forladt DNSAP og havde trukket 3.000 medlemmer med sig.¹⁷

Studehandel med Dansk Folkeparti

Før bruddet med DNSAP var Asmussen begyndt at drøfte faggruppernes skæbne til anden side. En af disse var lederen af Dansk Folkeparti, Wilfred Petersen. Siden trediverne havde han udgivet bladet *Stormen*, der ikke forsømte en chance for at angribe Frits Clausen og hans parti. I december 1940 udgav han pjecen *Rene Folk med rene Hænder – Blade af Frits Clausens blaa Bog*, hvori han fortalte om en række ledende nazisters blakkede fortid, deriblandt P.M. Asmussen. Skønt pjecen ikke kan have virket videre stimulerende for det personlige forhold, stod P.M. Asmussen og Wilfred Petersen i jævnlig kontakt fra november 1940, og den 18. marts 1941 indgik faggrupperne en samarbejdskontrakt med Dansk Folkeparti. Underskriverne af kontrakten var den nye leder af faggrupperne Harry Borelli og Wilfred Petersen. De to havde kendt hinanden siden trediverne, hvor Borelli i to omgange havde været ansvarshavende redaktør for Wilfred Petersens blad *Stormen*.

I forhold til den overenskomst, som faggrupperne tidligere havde indgået med DNSAP, er der ikke et stort svælg. Wilfred Petersen fik hals- og håndsret over faggrupperne. Hvad

angår P.M. Asmussens rolle, kunne Dansk Folkeparti ikke bruge hans navn, da Wilfred Petersen havde lagt Asmussens udskejelser for dagen. Alt andet lige ville det virke uhyre utroværdigt, hvis de indgik et samarbejde. Asmussens stilling var derfor defineret i en særlig kontrakt med Wilfred Petersen. Asmussen modtog månedligt 300 kr. for, efter nøje retningslinier fra Wilfred Petersen, at føre en ødelæggende politik blandt arbejdsløse overfor det "nuværende System" til gunst for faggrupperne. I Wilfred Petersen favør talte det, at han fik mulighed for at udgive et blad igen. *Stormen* var nemlig blevet forbudt i oktober 1940, fordi redaktionen havde overtrådt de dansk-tyske presseaftaler om behandling af krigsnyheder. Under dække af faggrupperne kunne Wilfred Petersen atter skose lederne af DNSAP. Det gik især ud over brødrene Bryld. H.C. Bryld forsøgte i et brev til Gustav Meissner den 3. juli 1941 at få stoppet Wilfred Petersens skrivelser mod hans familie, hvor navnlig Børge Bryld havde været udsat. Skønt H.C. Bryld ikke opfattede Wilfred Petersens artikler som politisk modstand, men "udelukkende som Køternes Forsøg på at tilgrise en Forbipassende", mente han dog, at hvis man med de magtmidler, som man havde, ville yde "Tysklandsvenner og ideologiske Kampfæller en virkelig beskyttelse", så skred man hensynsløst ind overfor DNSAP's fjender på højrefløjen.¹⁸ Da H.C. Bryld skrev dette, havde han ikke noget at frygte fra faggruppernes side. Efter fusionen med Dansk Folkeparti kunne faggrupperne hverken få gang i arbejdsanvisning eller fagorganisering. Og efter to-tre måneders tid gik de i opløsning. Wilfred Petersen fortsatte dog udgivelsen af *Arbejdsfronten*.

Hvor mange medlemmer havde faggrupperne før bruddet med DNSAP? Den nye leder af faggrupperne, Harry Borelli, opgjorde i april 1941 medlemsantallet til 6.500, hvoraf cirka 2.500 var tilknyttet DNSAP. Hvorvidt tallet har sin rigtighed har ikke været muligt at tjekke. Uanfægteligt er det derimod, at flertallet af arbejdere kun meldte sig ind de nazistiske fagorganisationer for at få et job. De sympatiserede ikke med den overordnede idé. Det

var nazisterne klar over. I Ålborg konfronterede nogle medlemmer sågar nazisterne med det. Svaret de fik, var at de jo hverken var "gift eller forlovet" med partiet.¹⁹

DNSAP'S Arbejdsfront

Trods splittelsen i DNSAP lykkedes det partiet at hævde sin position som den væsentligste repræsentant for dansk nazisme, og man bevarerede kandidaturet som førstevalg til magten, hvis samarbejdspolitikken skulle bryde sammen. Alene af den grund var det vigtigt for DNSAP at have en organisation, hvorigennem partiet kunne organisere arbejderne. Den 19. marts 1941, dagen efter at faggrupperne havde sluttet sig til Dansk Folkeparti, meddelte Frits Clausen i *Fædrelandet*, at han havde opløst faggrupperne, og at man i stedet havde oprettet *DNSAP's Arbejdsfront*.

Leder af Arbejdsfronten blev smed Einar Alfons Holm. Holm tilhørte oprindeligt Aage H. Andersens parti National Socialistisk Arbejder Parti og havde været medlem af faggrupperne siden november 1940. I et præsentationsinterview om Arbejdsfronten den 21. marts 1941 i *Fædrelandet* udtrykte Einar Alfons Holm ikke noget ønske om at ændre afgørende på fagpolitikken grundholdninger. DNSAP's Arbejdsfront ville stadig søge at "samle alle arbejdende Mennesker – legemligt arbejdende saavel som aandeligt arbejdende", og man ville afskaffe alle partistridigheder. En central forskel var der dog mellem E.A. Holms retorik og faggruppernes. Holm var ivrig antisemit. Uagtet at man i faggruppernes pjecer kan finde en del animositet overfor jøderne, var jødehadet ikke et tema, som man forsøgte at vinde politisk styrke på. Med Einar Alfons Holm som leder af fagpolitikken blev antisemitismen brugt som et politisk våben. Holm var som nævnt fra Aage H. Andersens parti, hvis formand så tidligt som i 1935 havde meldt sig ud af DNSAP, fordi der ikke blev lagt nok vægt på racespørgsmålet. I interviewet betegnede E.A. Holm sig således som "en Soldat i den danske Frigørelseskamp mod Jødedommen og mod Jødernes mange Lakajer

OPRAAB til Kammeraterne i Arbejdsfronten!

Lad jer ikke forvirre af dem der vil slaa
Mønt af Faggruppebevægelsen . . .

Kammerater i Arbejdsfronten!

Lad jer ikke forvirre af visse Stræbere, der i deres Fortvivlelse over ikke at kunne slaa Mønt paa Faggruppebevægelsen er sat udenfor! I staar stadig i Arbejdsfrontens Rækker, som er ubrudte. Jeres Ledere samles til Møde Mandag Aften og Arbejdsfrontens Medlemmer samles Tirsdag Aften i Boulevard Palæet. (Se Mødeannoncerne i „Fædrelandet“).

København den 20. Marts 1941

Dansk Front

E. A. Holm
Arbejdsfrontens Leder

Spøtelse i DNSAP førte i marts 1941 til, at De National-Socialistiske Faggrupper tilsluttede sig udbryderorganisationen Dansk Folkeparti. I stedet oprettede det nazistiske parti DNSAP's Arbejdsfront. Leder af Arbejdsfronten blev i første omgang smeden Einar Alfons Holm (Fædrelandet 21. marts 1941).

herhjemme”. I Arbejdsfrontens faste rubrik i *National-Socialisten* kan man følge Holms antisemitiske ordflom, indtil han formelt trak sig som leder af DNSAP's Arbejdsfront den 24. januar 1942. Holms fratredelse havde intet med hans racefordomme at gøre. Han blev fyret i forbindelse med, at DNSAP i januar 1942 møblerede om på lederstillingerne i fagorganisationen.

Gustav Meissners plan

Presseattaché ved det tyske gesandtskab Gustav Meissner, der havde påtaget sig rollen som *Die Deutsche Arbeitsfronts* talsmand herhjemme og som havde en særlig interesse i såvel faglige som sociale spørgsmål, har fulgt Arbejdsfrontens udvikling på afstand. I slutningen af november 1941 havde han et længe møde med DNSAP's stabsleder Svend Ko-

foed Wodschou om fagbevægelsen.²⁰ Foruden at være DNSAP's kontaktsmand i det tyske gesandtskab, havde Gustav Meissner siden sensommeren 1940 haft en nær kontaktsflade til DsF og Dansk Arbejdsgiverforening. I august 1940 havde han, mens der var forhandlinger mellem DsF og DA om en fast voldgiftsret, i en notits til Berlin en smule overstadigt nævnt, at de danske fagforbund havde planer om at danne en fælles organisation med arbejdsgiverne, omtrent efter den tyske arbejdsfronts mønster. Meissner var ligeledes manden, der i efteråret 1940-41 arrangerede DsF's og DA's studierejser til Tyskland. Som koordinator af studierejserne kom han i forbindelse med sekretær i DA, cand. jur. Asger Birch Schiøler, og sekretær i DsF og medlem af forretningsudvalget, typograf Ernst Vilhelm Berg, som begge bistod, da der blev udarbejdet lister over de folk, som skulle med på Tysklandsrejserne og senere gennemgik de nærmere detaljer med Meissner.

I efteråret 1941 mødte Asger Schiøler, Ernst Berg og dennes bror Aksel Berg, sekretær i Snedkerforbundet og redaktør af snedkernes fagblad, samt en række unavngivne, nationalsocialistisk interesserede socialdemokrater, Gustav Meissner ved et selskab hos cand. polit. Henning Dalsgaard, der var leder af *Dansk-Tysk Pressesekretariat*. På vej hjem fra sammenkomsten foreslog Meissner Schiøler at danne en organisation, der skulle arbejde efter "samme Principper som den tyske Arbejdsfront". Asger Schiøler slog til, fordi "man jo havde gode Kort paa Haanden for et heldigt Resultat". Man havde hans egen viden om "Arbejdsgiverforeningen og dennes Funktioner, Berg med Kendskabet til Fagforeningsforhold og med denne broderen (...) og endelig journalist Børge Olsen, der var Medarbejder ved *Social-Demokraten* og Borgerrepræsentant".²¹

Men hvorledes ville man danne rammerne for den nye faglige organisation? I et udateret prospekt skrev Asger Schiøler, at man kunne "benytte den Omvej, at søge dannet et 'Tredje Parti', som et Overgangsstadium, et Parti, som skulle arbejde i intern Tilslutning til saavel Dr.

Frits Clausen, som de nyoprettede Grupper indenfor Socialdemokratiet, men som udadtil skulle fravige ethvert direkte Berøringspunkt (...) og Medlemskab af DNSAP”, fordi det var lettere at operere fagligt indenfor arbejderkredse, når det politiske spørgsmål blev sat i baggrunden. Man ville danne en “Arbejder- og Arbejdsgiverorganisation, der ligesom DsF programmæssigt var upolitisk, men hvor “den afgørende Forskel var en positiv Indstilling overfor den europæiske Nyordning og vort Lands Stilling til denne”. Efter Schiølers skøn ville det være uhyre vanskeligt at få knyttet den rigtige medarbejderstab til organisationen, “da det jo på Forhånd var givet, at ingen der i forvejen” havde haft nogen forbindelse til DNSAP “vilde kunde anvendes”. Selve fremstødet blandt arbejdere og arbejdsgivere mente Schiøler måtte gøres i direkte tilknytning til DNSAP. Men det var en forudsætning, at den “Fraktion af Partiet”, som hidtil havde varetaget disse opgaver, DNSAP’s Arbejdsfront, blev fuldstændig likvideret, såvel i henseende til navnet, der var uheldigt, fordi det var et direkte tysk lån, som til personer, der “i hvert fald ikke i deres Arbejde have vist deres duelighed”. Schiøler anfægtede ydermere DNSAP’s politiske kultur, idet han kritiserede de vidtgående forpligtelser, man havde som partimedlem, herunder at bære emblem, mødepligt m.v. Dette måtte man dispensere fra, hvis man ønskede en medlemsfremgang blandt imødekomende folk, der ikke turde eller ville risikere deres arbejde eller forretning ved “Aabenlys tiltrædelse til DNSAP”. Arbejdsmetoden skulle være, at “Samtlige de Tillidsmænd indenfor det socialdemokratiske Parti og især Fagbevægelsen, om hvem det er bekendt, at de sympatiserer med disse Tanker, fortsætter i deres Stilling”. De skulle først forlade deres job “paa et Tidspunkt, hvor de ikke gaar alene, men trækker et virkeligt væsentligt Antal – der maa her regnes i Tusinde – af Meningsfæller med sig”. Indtil da havde Schiøler et tilsagn fra de mest fremtrædende om, at de ville støtte projektet og vælge nationalsocialismen den dag, de kunne bekende kulør.²²

Mens Gustav Meissners plan var under ud-

vikling, begyndte DNSAP at reorganisere Arbejdsfronten. Ansvaret for dette blev lagt i hænderne på den tysksindede sønderjyde, medlem af DNSAP siden 1931 og fra 1938, sysselleder i Ellum-Barvid pr. Røde Kro, smedemester Jes Asmussen. I december 1941 tog han kontakt til lederen af *Die Deutsche Arbeitsfront* på flyvepladserne i Jylland, Bereichobmann Wothrich, for at finde ud af, hvordan det stod til med den faglige organisering. I en rapport fra årsskiftet 1941-42 konkluderede Jes Asmussen, at Einar Alfons Holm havde “forsømt at drage omsorg for, at de danske Arbejdere”, der var beskæftiget på de tyske flyvepladser, blev organiseret i Arbejdsfronten. Derfor mente Jes Asmussen, at man under DNSAP skulle etablere en ny organisation, der skulle hedde *Den Danske Arbejdsfront*. Medlemsgrundlaget skulle dels være de folk, der allerede var beskæftiget på de tyske flyvepladser, og dels kommende ansatte, idet man ville kræve, at de meldte sig ind i organisationen. På grund af den dansk-tyske aftale om arbejdsformidling kunne den tyske arbejdsfront dog ikke indgå et samarbejde med en organisation, der var tilknyttet DNSAP.²³

Selvom Jes Asmussen havde gode kort på hånden, blev det Gustav Meissner og Asger Schiøler, der kom til at strukturere DNSAP’s fremtidige fagpolitik. Den 12. januar 1942 konciperede Asger Schiøler en førermeddelelse for Frits Clausen. Den nye organisation havde fået navnet *Det Danske Arbejdsfællesskab*. Schiøler skrev: “Da Arbejdet i Arbejdsfronten har været delvis stagneret, har Partiledelsen bestemt, at Organisations- og Agitationsarbejdet indenfor dette vigtige Felt i Fremtiden udføres på en anden Maade. Reorganisationsarbejdet indenfor Arbejdsfronten er blevet overdraget Sysselleder Jes Asmussen, og efter at denne har fuldført sit Arbejde, skal denne Organisation (...) overgaa med kollektivt Medlemstal i Foreningen Det Danske Arbejdsfællesskab. Denne Forening arbejder for de samme Idéer og efter de samme Principper som DNSAP, men af opportunistiske Grunde og af Hensyn til det forestaaende Agitations- og Nedbrydningsarbejde især indenfor Social-

Smed JES ASMUSSEN, Landsleder i D.D.A.:

I Aartier er vort Folk blevet hærget af Arbejdsløshed og Tvangsauktioner paa Grund af det kapitalistiske Systems ubarmhjertige Udplyndring af det arbejdende og skabende Folk. Følgen har været Nød og Elendighed, Selvmord, Familietragedier og alt det, som vore Aviser har berettet om hver eneste Dag i mange Aar. Aar-

sagen til Udplyndringen er den, at vi er blevet belæsset med en Flok selvbestaltede »Førere«, der kun tænker paa deres eget Velvære. Forholdene kan kun ændres af et handlekraftigt Styre, der varetager det arbejdende Folks Interesser, og som ser sin største Opgave i at afskaffe Renteesystemet.

Derfor er jeg National-Socialist!

Den sidste nazistiske fagorganisation, der blev oprettet under besættelsen, var Det Danske Arbejdsfællesskab, indtil marts 1943 tilknyttet DNSAP, derefter videreført i direkte samvirke med besættelsesmagten frem til befrielsen i maj 1945. Leder blev den tysksindede sønderjyde Jes Asmussen, der havde været medlem af DNSAP siden 1931 og fra 1938 havde været sysselleder i Ellum-Barvid pr. Røde Kro. Som en række andre ledere af de nazistiske faggrupper havde

han svært ved at holde sig fri af lovens lange arm. I 1938 fik han 30 dages betinget fængsel for at have forstyrret et KU-møde i Kværs i Sønderjylland. I 1940 overtrådte han uniformsforbuddet i forbindelse med spadestaget i Haderslev, og i 1943 mistede han kørekortet og kom 24 dage i fængsel, fordi han i spirituspåvirket tilstand var kørt frontalt ind i en sporvogn. I pjecen Hvorfor D.N.S.A.P.? fra 1943 forklarede Jes Asmussen, hvorfor han var blevet nationalsocialist.

demokratiets Rækker er det ubetinget nødvendigt, at Det Danske Arbejdsfællesskab i hvert fald foreløbigt udadtil staar uden direkte Tilknnytning til DNSAP”.

Det Danske Arbejdsfællesskab

Den 1. marts 1942 forlod Asger Schiøler sit job som sekretær i DA for at tiltræde som leder af Det Danske Arbejdsfællesskab. Schiølers fratrædelse affødte ikke stor opmærksomhed i DA, næstformand Hans L. Larsen meddelte lakonisk: “Sekretær Schiøler er fratrådt sin Stilling efter Aftale og er i øjeblikket Ansat som Redaktør af et Blad der hedder *Tidens Krav*. Hvad det er for et Blad ved jeg ikke.”²⁴. Den 3. april 1942 udkom første nummer af Det Danske Arbejdsfællesskabs ugeavis *Tidens Krav*. I overensstemmelse med planerne om ikke at gøre tilknytningen til DNSAP til genstand for omtale blev etableringen af Arbejdsfællesskabet ikke nævnt i den nazistiske presse

Som nævnt havde Asger Schiøler kontakt til socialdemokratiske fagforeningsfolk. Men hvem var de, og hvad motiverede dem til at arbejde for at underminere deres egne organisationer? For en dels vedkommende kan svaret findes ved at gå tilbage i tiden. I slutningen af tyverne viste en del DSU’ere fra København interesse for den kommunistiske planøkonomi. Senere, i begyndelsen af trediverne, dannede de en studiekreds, hvor diskussionerne drejede sig om den russiske revolution. Gruppen, der fik tilnavnet *De Aandeligt Hjemløse*, talte folk som Børge Jacobsen, Aksel Berg, Ernst Berg, Isi Grünbaum, Børge Grünbaum og Arne Wikkelsøe-Jensen. Sidstnævnte var sammen med Bernhard Bøggild med til at arrangere, at Trotski talte i Idræts huset i 1932. Med sine tanker om at danne en enhedsfront med kommunisterne kom gruppen i modsætning til DSU-ledelsen. I tiden frem mod besættelsen gik kredsen i opløsning. Isi Grünbaum meldte sig ind i DKP. Henry Grünbaum blev færdig med sit politstu-

dium og fik job som statistiker i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd. Wikkelsøe-Jensen efterfulgte Isi Grünbaum som formand for Socialdemokratiske Studenter, mens brødrene Berg som nævnt blev sekretærer i henholdsvis DsF og Snedkerforbundet. I januar 1940 etablerede Henry Grünbaum igen en studiekreds, der beskæftigede sig med planøkonomiske løsninger på tidens problemer. I denne gruppe deltog også en ung cand. polit. ved navn Jens Otto Krag. I Krag's erindringsværk *Ung Mand Fra Trediverne* beretter han om, hvordan gruppen i efteråret 1941 begyndte at holde møder med en anden studiekreds, *Foredragsforeningen af 1942*, som blandt andet talte Arne Wikkelsøe-Jensen, der efter sin cand. jur. eksamen var blevet ansat som fuldmægtig i Københavns Magistrat, samt den daglige leder af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, cand. polit. Niels Lindberg.²⁵

Tilbage i maj 1941 havde flere af folkene i Foredragsforeningen af 1942 været med til at starte tidsskriftet *Globus*, der udviklede sig til talerør for de protyske holdninger i Socialdemokratiet²⁶ For *Globus*-folkene var Thorvald Staunings studenterforeningstale den 8. marts 1941 nærmest et programskrift. I talen gav Stauning udtryk for, at Danmark var parat til et intimt økonomisk samarbejde med tyskerne. I det første nummer af *Globus* havde redaktionen fået Stauning til at skrive et velkomstord om planøkonomi, ligesom formanden for DsF Laurits Hansen var repræsenteret med en artikel. Blandt *Globus*' faste stab af skribenter var *Social-Demokratens* radiokommentator, forfatteren Harald Bergstedt, den tidligere leder af Statens Ungdomslejr i Jerup, Aage Jørgensen, samt Bergstedts protegé, handelskommis Jens Kudsk. *Globus*-folkene trak mere og mere i nazistiske retning, og dette fik, ifølge Jens Otto Krag, ham og Henry Grünbaum til at forlade gruppen i januar 1942. Det må også siges at have været sidste ud kald, eftersom flere af kredsens medlemmer på dette tidspunkt i et par måneder havde været i gang med at forberede Det Danske Arbejdsfællesskab. Fraregnet Niels Lindberg var de nævnte folk fra *Globus*-kredsen med til at

danne Det Danske Arbejdsfællesskab, ligesom den tidligere leder af Karl Marx-klubben, chefen for Næstved Kommunes Erhvervskontor, cigarmager Svend Østerberg og lederen af foreningen *Museumsforedrag for Arbejdsløse*, Holmer Christensen samt førnævnte Børge Jacobsen gav en hånd med ved etableringen.

Klondyke i Ålborg

Det Danske Arbejdsfællesskab fik hurtigt etableret kontorer i København, Ålborg, Esbjerg og Viborg. Fælles for disse byer var, at de lå tæt på nogle af de store anlægsarbejder, der blev udført for Værnemagten. Men hvor mange arbejdere var der beskæftiget på de tyske anlæg, og hvordan gik det egentligt med den aftale om rekruttering af arbejdskraft, som Arbejdsfællesskabet havde indgået med lederne af Die Deutsche Arbeitsfront i Danmark. I december 1941 arbejdede der skønsmæssigt 5.000 danske arbejdere for Værnemagten. Godt et år senere, i november 1942, var tallet steget til cirka 12.000.²⁷

Det Danske Arbejdsfællesskab havde således et ganske stort rekrutteringsgrundlag, hvis aftalen med tyskerne ellers holdt. Den 14. april 1942 meddelte den tyske byggeleder på Værløse Flyvestation, at de danske virksomheder skulle ansætte deres folk gennem Det Danske Arbejdsfællesskab.²⁸ Denne fremgangsmåde var klart i strid med aftalen om arbejdsformidling. DsF og DA forelagde den derfor for udenrigsminister Erik Scavenius og arbejds- og socialminister Johs. Kjærboel, der tog sagen op med tyskerne. Tyskerne gav udtryk for, at kravet om medlemskab af Arbejdsfællesskabet ikke ville blive opretholdt.²⁹

Sådan var forholdene dog ikke i Ålborg. Siden begyndelsen af januar 1941 havde DNS-AP haft del i arbejdsanvisningen til bygningen af Ålborg Lufthavn. I foråret og sommeren 1942 stod flyvepladsen overfor en kraftig udvidelse. Ifølge en rapport fra amtmand J.A. Berner i Ålborg skulle tyskerne bruge mindst 6.000 arbejdere. På det tidspunkt var der cirka 1.200 mand i arbejde, og Luftwaffe havde indgået en aftale med de lokale fagforeninger

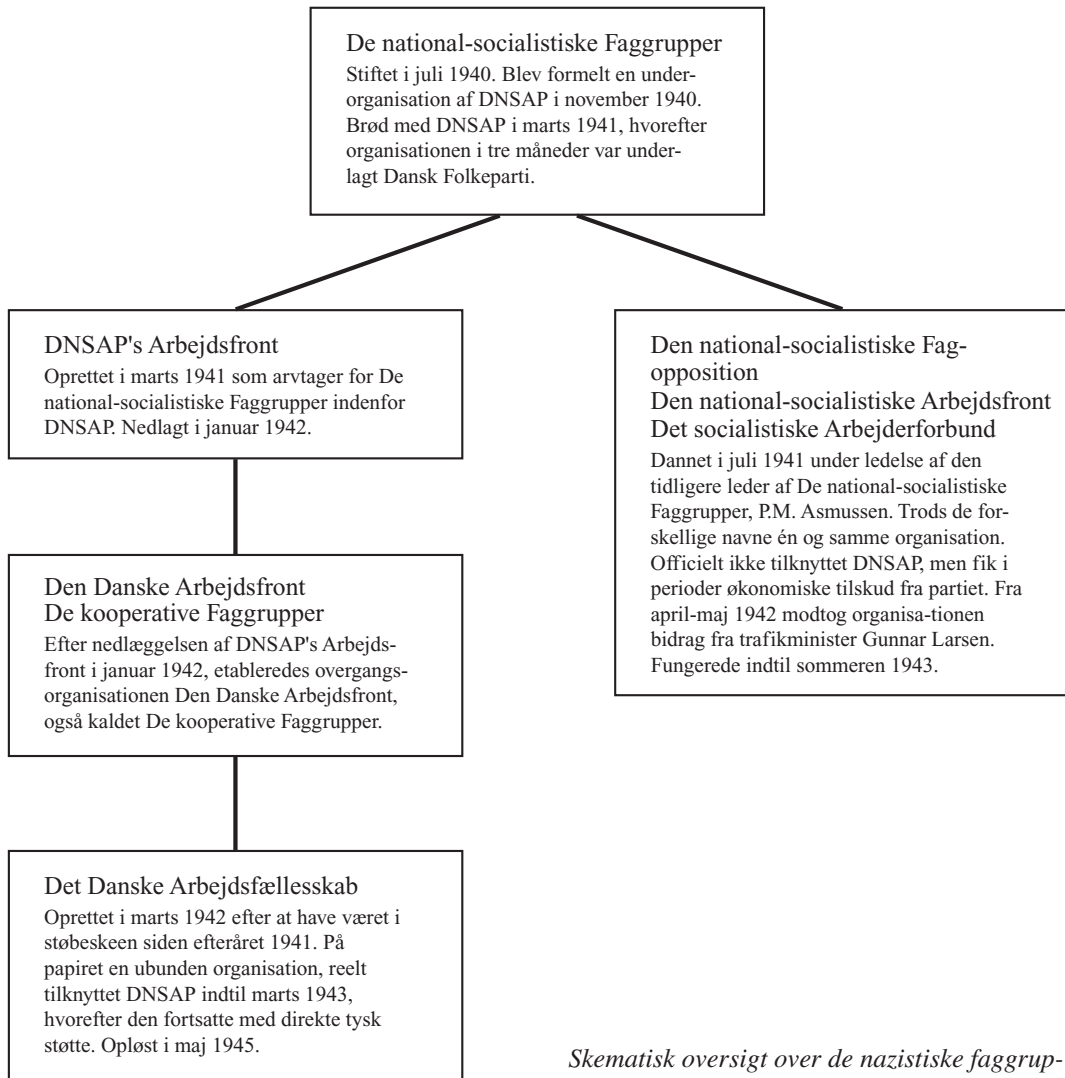
om at skaffe 3.000. Resten skulle være udenbys arbejdere.³⁰ Opgaven med at skaffe dem blev Det Danske Arbejdsfællesskab kastet hovedkulds ud i. Lørdag den 25. april meddelte man fra kontoret i Ålborg, at man skulle bruge 1.000 mand mandag den 27. april. Schiøler mente ikke, at det var noget problem, han lovede endog, at det første hold arbejdere ville ankomme søndag aften. Dette løfte kunne Schiøler ikke indfri. Mandag morgen viste det sig, at der kun var kommet to-tre arbejdere fra København. Arbejderne havde ikke penge til togturen, og de kunne ikke få rejsehjælp fra socialkontorerne.³¹ Tirsdag den 28. april kontaktede Gustav Meissner DsF's formand Laurits Hansen for at høre, om han kunne gøre noget ved sagen. Laurits Hansen meddelte Meissner, at han "var uden Kendskab" til socialkontorenes praksis og "uden Indflydelse i dette Forhold".³² Laurits Hansens forklaring halter dog en smule, da det af en notits udarbejdet af kontorchef Anton Vestbirk i Udenrigsministeriet fremgår, at forskellige arbejdsløsheds-kasser, der i første omgang havde vægret sig ved at udbetale penge, samme dag var begyndt at yde hjælp til rejserne.³³

Onsdag den 29. april bragte *Nordjyllands Social-Demokrat* den første af en række artikler, der handlede om det store rykind af arbejdere i Ålborg. Efterspørgslen efter arbejdskraft havde haft den effekt, at alle ledige i Ålborg og omegn var blevet sat i arbejde, men også at i "hundredvis" af folk, der havde job i forvejen, var strømmet til, fordi arbejdet var bedre lønnet. Boligsituation var kaotisk, flere hundrede arbejdssøgende havde tilbragt natterne på gaden. Torsdag den 30. april kunne man i *Aalborg Amtstidende* få en idé om, hvor mange der var ankommet til Ålborg. Avisen havde kontaktet Københavns Politi, som oplyste, at der fra 27. april til 30. april var afrejst 1.200 mand fra København. Den 2. maj skrev *Aalborg Stiftstidende*, at der i København var "blevet sat en Stopper for den tilsyneladende planløse Hvervning". Arbejderne skabte problemer i Ålborg, da mulighederne for at få job var stærkt overdrevne. Mange af de strandede arbejdere havde ikke penge til hjemreisen.

Det lykkedes den 1. maj et par hundrede stykker at komme med toget mod København, men da de ikke havde nogen billet, blev de overgivet til politiet i Randers, hvorfra de i dagene efter begav "sig ud paa Landevejene for at naa tilbage til København".

Men hvor var Det Danske Arbejdsfællesskab henne i denne menage? De refererede aviser omtaler ikke organisationen. Først den 5. maj, cirka fjorten dage efter at arbejderne var begyndt at ankomme til Ålborg, skrev avisen *Sidste Nyt*, der var tilknyttet Dansk Folkeparti, at flere af de folk, som politiet havde måttet tage sig af i Randers, var blevet "lokket til Aalborg under Løfte om at faa Arbejde af en Institution ved Navn Dansk Arbejdsfællesskab". *Sidste Nyt* havde fået fat i Asger Schiøler, der oplyste, at "af de 1.000-1.200 hjemløse københavnske Arbejdere i Aalborg" havde man "sendt 650 derop", og at der var vendt cirka 200 tilbage. Schiøler sagde desuden, at når anvisningen af arbejde til dels havde svigtet, så skyldtes det "en Brist i vor Organisation, idet vor Repræsentant i Aalborg har udvist en Skødesløshed i en rent ufattelig grad ved at gaa ud at drikke i Stedet for at modtage Arbejderne og anvise dem deres Arbejdsplads og et Sted at bo". Denne mand var øjeblikkeligt blevet fyret og erstattet af en ny mand. Af politiets telefonaflytninger fremgår det, at Schiøler afsatte kredslederen for Nordjylland, Leon Jørgensen, fordi han havde "svigtet den Tillid", der var givet ham, og at han havde "siddet og sviret og drukket og sagt, at de danske Arbejdere kunde gaa ad Helvede til".³⁴

Det Danske Arbejdsfællesskabs aftale med Værnemagten om jobanvisning fik et efterspil. De danske myndigheder traf nemlig en ny overenskomst med tyskerne. Myndighedernes bedste kort ved forhandlingerne var, at der ved de tyske arbejder var ansat så mange landbrugskyndige, at landbruget ville få svært ved at skaffe habil arbejdskraft til de kommende måneders arbejde. Hvis besættelsesmagten ville undgå, at folk med erfaring fra landbruget blev ansat ved de store anlægsarbejder, måtte de bruge den offentlig arbejdsformidling, da den havde den bedste mulighed

Skematisk oversigt over de nazistiske faggrup-

for at tjekke folks baggrund. Enden blev, at de firmaer, der arbejdede for tyskerne, fremover skulle antage al arbejdskraft gennem de officielle arbejdsanvisningskontorer.³⁵ Sagt på en anden måde, så blev Arbejdsfællesskabet altså passiviseret før det rigtig kom i gang.

Regnskabet's time

Maj 1942 bød på to hændelser, der satte regeringens vilje til samarbejde med besættelsesmagten under pres, og som begge rummede et vist håb for DNSAP om, at partiet kunne

komme til magten. Den 3. maj 1942 døde statsminister Thorvald Stauning, der i kraft af den anseelse, han nød i befolkningen, havde været en af samarbejdspolitikens vigtigste garanter. Staunings efterfølger Vilhelm Buhl var kendt som modstander af Danmarks tiltrædelse til Antikominternpagten i 1941. Buhls overtagelse af statsministerposten resulterede sammen med John Christmas Møllers illegale afrejse til England i, at Ribbentrop ønskede tøjlerne strammet. Besættelsesmagtens behov for i form af DNSAP at have et regeringsalternativ ved hånden voksede. I juli

1942 fik den økonomiske understøttelse af DNSAP derfor en tand mere.

Hjælp den økonomiske indsprøjtning så Det Danske Arbejdsfællesskab? Det ser det ikke ud til. Asger Schiøler sendte godt nok Frits Clausen løfterige rapporter, men som helhed var Arbejdsfællesskabet i økonomisk forlegenhed. Opførelsen af en baraklejr i juli 1942 ved Nymindegab syd for Ringkøbing Fjord kostede dyrt, ligesom udgivelsen af *Tidens Krav* stod i 10.000 kr., men kun indbragte 500 kr. Dertil kom, at Arbejdsfællesskabet fiklede med medlemstallet. Overfor Meissner havde man opgjort medlemstallet til 10.000. En afskediget kontordame oplyste imidlertid, at der højest var cirka 800 betalende medlemmer. Da det kom Meissner for øre, troede han det ikke. Det var først en senere anmodning fra Aage Jørgensen om et tilskud på 10.000 kr., der gjorde, at sagen blev efterforsket, og at den rette sammenhæng gik op for Gustav Meissner.³⁶ Udfaldet blev, at Schiøler måtte gå af som leder. DNSAP's officielle forklaring på Schiølers afsked var, at han havde meldt sig som "Frivillig til Vaaben-SS og havde modtaget Afrejseordre", hvorefter lederskabet af DDA blev overdraget til sysselleder Jes Asmussen.³⁷ Det var ikke det eneste regnskab, der blev gjort op i efteråret 1942.

Som nævnt stammede landssekretær Svend Østerberg og skribent ved *Tidens Krav*, Jens Kudsk, fra Socialdemokratiet. Men de var de eneste socialdemokrater, der formelt var tilknyttet Det Danske Arbejdsfællesskab, da Asmussen trådte til som leder i september 1942. I løbet af oktober begyndte der at komme røre omkring nogle af de andre socialdemokrater, som under dække havde kontakt til Arbejdsfællesskabet. Harald Bergstedt var allerede i sommeren 1941 blevet kraftigt dadlet fra Socialdemokratiets side, da han i en kronik i *Social-Demokraten* i uforbeholdne vendinger havde besunget det tyske folkefællesskab og Den Tyske Arbejdsfront.³⁸ Da Bergstedt i oktober 1942 forsøgte at få optaget en kronik om Staunings Studenterforeningstale, afviste bladet ham, hvorpå han gik til *Fædrelandet*, hvor kronikken blev bragt 7.-8. november

1942. Dermed var hans dage i Socialdemokratiet talte. Den 26. november causerede Harald Bergstedt for første gang ved en kammeratskabsaften i Det Danske Arbejdsfællesskab.

Omtrent samtidig med at Bergstedt gik til DNSAP, fik redaktionssekretær ved *Social-Demokraten*, Børge Jacobsen, vanskeligheder med tilhørsforholdet til Socialdemokratiet. Børge Jacobsen var førstesuppleant for den socialdemokratiske formand for Københavns Borgerrepræsentation Karmark Rønsted, der under den anspændte telegramkrise i november 1942 måtte træde ud af Borgerrepræsentationen.³⁹ Det banede vejen for Børge Jacobsen. I Socialdemokratiet var man i tvivl om, hvorvidt Børge Jacobsen ville følge partiets kurs. Den 19. november 1942 var han derfor indkaldt til en kammeratlig samtale med forretningsfører Alsing Andersen. Forespurgt om Børge Jacobsen ville være loyal overfor den kommunale gruppes beslutninger, lød svaret, at han ikke på forhånd ville føle sig forpligtet dertil. På det efterfølgende spørgsmål, om han var tilknyttet sammenslutninger, der modarbejdede Socialdemokratiet, svarede han slet ikke. Jacobsen forbeholdt sig dog sin ret til at stå på Socialdemokratiets program, da han lige fra sin ungdom havde været tilhænger af socialismen og det, der gavtede arbejderne. Da Børge Jacobsen ikke ville indordne sig under partidisciplinen, blev han ekskluderet af partiet og afskediget fra *Social-Demokraten*. Den 7. december 1942 holdt Børge Jacobsen sin jomfrutale i Københavns Borgerrepræsentation. Børge Jacobsens vedgik sig uden omsvøb, at han efter mange år som socialdemokrat var blevet nationalsocialist.⁴⁰ Efter kommunevalget den 5. maj 1943 blev Børge Jacobsen valgt ind som DNSAP's repræsentant.

I tiden efter at Børge Jacobsen var blevet smidt ud af Socialdemokratiet, kom turen til de andre socialdemokrater, der var tilknyttet Arbejdsfællesskabet. For Wikkelsøe-Jensen, Aksel Berg og Aage Jørgensens vedkommende hed det i en forklaring fra Alsing Andersen, at deres forbindelse til *Foredragsforeningen af 1942* var uforenelig med et medlemskab af Socialdemokratiet, da denne forening

omfattede personer, der var antidemokratiske og som modarbejdede partiet. Wikkelsø-Jensen blev følgelig ekskluderet, mens Aksel Berg og Aage Jørgensen selv meldte sig ud af partiet. Om Jens Kudsk, Svend Østerberg og Holmer Christensen hed det, at de alle var trådt ud, fordi de havde fået job i Det Danske Arbejdsfællesskab. Dog sluttede Alsing Andersen af med, at "for alle de nævnte Personer gælder, at Partiets Ledelse gennem nogen Tid har haft Formodning om, at de optraadte illoyalt overfor Partiet, hvilket nu fuldt ud har bekræftet sig gennem deres Tilslutning til Frits Clausens Bevægelse."⁴¹

Isolation

Efter Jes Asmussens tiltrædelse som leder af Det Danske Arbejdsfællesskab var der ikke nogen tvivl om det politiske formål. Asmussen havde været medlem af DNSAP siden 1931. At det socialdemokratiske element i Arbejdsfællesskabet enten blev ekskluderet eller selv meldte sig ud af Socialdemokratiet, var en streg i regningen. Udadtil forsøgte Arbejdsfællesskabet dog at bage mens ovnen var varm. Den 17. januar 1943 præsenterede Arbejdsfællesskabet ved et stort anlagt offentligt møde i KB-hallen de nye medlemmer af inderkredsen, Harald Bergstedt og Børge Jacobsen. I januar 1943 omlagde man bladdriften. *Tidens Krav* blev et månedsblad, og i stedet udsendte man et nyt ugeblad med titlen *Arbejdets Røst*.

Mens Det Danske Arbejdsfællesskab udadtil forsøgte at bevare facaden, kan man indadtil fornemme en mere og mere udtalt pessimisme og forbitrelse. Kerneområdet, arbejdsformidlingen, gik elendigt, fordi de offentlige arbejdsformidlingskontorer skaffede tyskerne den arbejdskraft, de havde brug for. Arbejdsfællesskabet måtte derfor vende arbejdsvejledningen indad for at hjælpe de partifæller, som var ledige "på Grund af Systemets Forfølgelse".⁴² Derudover var konjunkturerne imod en nazistisk korporation. Arbejdsløshedstallet var faldende, ved nytåret 1943 var det på omkring 12 procent, i løbet af sommeren 1943 nåede det helt ned på cirka 3 procent.

Arbejdsfællesskabets situation reflekterer den tiltagende isolation, som de danske nazister oplevede i takt med, at den tyske krigslykke vendte. Nederlagene ved Stalinograd og El Alamein i vinteren 1942-43 forstærkede den antityske agitation i den illegale presse, i BBC, på lukkede møder og folk imellem. Dertil kom, at DNSAP efter Werner Bests ankomst til Danmark i november 1942 blev lagt på is, fordi Best ønskede et ubesværet samarbejde med den danske regering, noget nazisterne stod i vejen for. Werner Bests i første omgang moderate besættelsespolitik nåede et højdepunkt, da han udvirkede, at der den 23. marts 1943 kunne holdes valg til Rigsdagen. Valget blev et kæmpe nederlag for DNSAP. Frits Clausen havde erklæret, at DNSAP's tre folketingsmandater ville blive forøget til mellem otte og femten. Det holdt ikke stik. På trods af en usædvanlig høj valgdeltagelse på 89,5 procent voksede DNSAP's stemmetal kun fra 31.000 til 43.000, hvad der uændret gav tre mandater. Den 25. marts 1943 drog Frits Clausen konsekvensen. Da besættelsesmagten ikke ønskede at støtte DNSAP, måtte partiet gå videre på et rent dansk og mere beskedent grundlag.⁴³

Det betød, at Arbejdsfællesskabet blev udskilt af DNSAP og fortsatte for direkte tysk regning. Det Danske Arbejdsfællesskab blev endeligt nedlagt i maj 1945.

Til slut kan der spørges, om de nazistiske fagorganisationer fik nogen betydning? Svaret er nej. I januar 1941, hvor arbejdsløshedstallet var på sit højeste, og hvor nazisterne begyndte at anvise job til de tyske arbejdspladser, var der en smule på spil. Medlemsforøgelsen skal dog ikke ses som en opbakning til de nazistiske idéer. Der fandtes naturligvis nazistiske elementer og folk, der gennem deres tilslutning til DNSAP og faggrupperne ønskede at give udtryk for utilfredshed med arbejdernes forringede levevilkår under besættelsen. Men langt de fleste af de få arbejdere, der meldte sig ind i fagorganisationerne, gjorde det for at få et job. For dem drejede det sig udelukkende om at få brød på bordet.

Noter

1. Rigsarkivet, Bovruparkivet, gruppe 58d, mappe 18, læg 3. 7.3 1941.
2. Henning Poulsen: *Besættelsesmagten og de danske nazister*, København 1970, s. 192. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VIII/3.
3. *Fædrelandet* 10.8 1940.
4. *Fædrelandet* 31.8 1940.
5. Henning Poulsen: anf. arb., s. 180.
6. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VIII/15, Rapport fra P.M. Asmussen til Frits Clausen 17.10 1940 og bilag VIII/16, Rapport fra P.M. Asmussen til Frits Clausen 12. 11 1940.
7. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VIII/11.
8. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VIII/17. Telefonaflytning foretaget af politiet 6. 12 1940. Telefonaflytningerne lider af den brist, at nazisterne udmærket vidste, at der blev lyttet og derfor sjældent sagde særlig meget. Jævnligt søgte de endda at lede lytterne på vildspor. Alligevel har det været muligt at udtrække en del data af telefonaflytningerne, der sammenholdt med andet dokumentmateriale, kan give oplysninger om begivenhedsforløb. *Fædrelandet* 8.12 1940.
9. Henning Poulsen. anf. arb., s. 248. Renthe-Fink var ved et møde i Berlin af Ribbentrop blevet pålagt at stoppe hetzen mod DNSAP. Det varetog Renthe-Fink ved at henstille til nazisterne om at dæmpe tonen.
10. Therkel Stræde: *Arbejderbevægelsen og tysklansarbejderne* i Årbog for Arbejderbevægelsens historie 1994, s. 162-165 og Claus Bundgård Christensen m.fl.: *Dansk arbejde – tyske befæstningsanlæg*, Nørre Nebel 1997, s. 39-46.
11. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VIII/B-E, Afhøring af P.M. Asmussen 30.9 1946.
12. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VIII/17, Telefonaflytning foretaget af politiet 6.12 1941.
13. Landsarkivet, P.M. Asmussen sagen, mappe P, Rapport fra Københavns Opdagelsespoliti 11.2 1941.
14. *Den Parlamentariske Kommissions Beretning*, København 1954, bd. XIII 1, dok. 153a, s. 392.
15. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VIII/23, Telefonaflytning foretaget af politiet 24.2 1941.
16. Landsarkivet, Frits Clausen sagen:, bilag VIII/28, Telefonaflytning foretaget af politiet 1.3 1941.
17. Landsarkivet, P.M. Asmussen sagen, mappe S, Diverse kildemateriale. Frits Clausen sagen, bilag VIII/401, Indberetning fra Renthe-Fink til Berlin 9.4 1941.
18. Rigsarkivet, Bovruparkivet, Elly Mogensen: *Redegørelse fra Bovruparkivet. Indre brydninger i DNSAP og nazister i modsætningsforhold*, s. 36. Efter P.M. Asmussens mellemspil med Dansk Folkeparti dannede han i juli 1941 *Den national-socialistiske Fagopposition*, som senere kom til at hedde *Den national-socialistiske Arbejdsfront* og *Det socialistiske Arbejderforbund*. Organisationen var ikke officielt tilknyttet DNSAP, men fik i perioder økonomisk tilskud. Fra april 1942 fik Asmussen bidrag fra trafikminister Gunnar Larsen. Nedlagt i sommeren 1943.
19. *Danebroge* 30.4 1941. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VIII/34. Indberetning fra rigspolitichef Eigil Thune Jacobsen til Udenrigsministeriet 28.3 1942.
20. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag XVII/542, Telefonaflytning foretaget af politiet den 23.11 1941.
21. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, rapporter VI-II/J, Afhøring af Asger Schiøler 3.7. 1945. Se ligeledes VIII/O, Afhøring af Schiøler 25.11 1946. Med 'Børge Olsen' må Schiøler have tænkt på Børge Jacobsen, der var ansat på *Social-Demokraten* og senere blev medlem af Københavns Borgerrepræsentation.
22. Landsarkivet, Jes Asmussen sagen, 2L, Kildemateriale til Det Danske Arbejdsfællesskabs opgaver og organisation, Asger Birch Schiølers forslag til hvordan en Arbejder- og Arbejdsgiverorganisation kan opbygges, uden dato.
23. Rigsarkivet, Bovruparkivet, pk. 44d, mappe 20, Rapport fra Jes Asmussen til Frits Clausen 31.12.1941.
24. Erhvervsarkivet, Dansk Arbejdsgiverforenings arkiv, Forretningsudvalgsmøder 1942, pk. 1994/77, 20.3 1942.
25. Jens Otto Krag: *Ung Mand Fra Trediverne*, København 1969, s. 155. Ifølge Asger Schiøler var der i juni 1942 kommet en anmodning fra *Die Deutsche Arbeitsfronts* ledelse om i Tyskland at få oprettet en stilling til varetagelse af de danske tysklansarbejderes sociale, kulturelle og lønmæssige forhold. Fra tysk side ønskede man, at denne stilling blev besat af en egnet mand fra Det Danske Arbejdsfællesskab. Schiøler tilbød Ernst Berg jobbet. Berg ønskede imidlertid ikke at blive draget "frem i lyset" og opgav sin stilling i DsF. Tværtimod ville han trække sig tilbage fra Arbejdsfællesskabet. Hvorfor Ernst Berg sprang fra, har det ikke været muligt at klarlægge. På baggrund af en afhøring af Svend Østerberg kan man få et indblik i, hvordan Ernst Bergs udmeldelse blev modtaget i Arbejdsfællesskabet. Svend Østerberg fortalte, at der havde "været Bitterhed mod Berg, som man meget havde ønsket at faa med". Landsarkivet, Frits Clausen sagen, rapporter VIII/O, Afhøring af Asger Schiøler 26.11 1946 samt afhøring af Svend Østerberg 8.11 1945.
26. Rammerne tillader ikke at gå i dybden med bladet her, se i stedet Hans-Henrik Siig: *Globus-kredsen – En fagoppositionel gruppe i Socialdemokratiet*. Upubl. afløsningsopgave. København 1997 (kan lånes på ABA). Steen Andersen: *Globus-kredsens diskussion af planøkonomi* i ABA's Årsskrift 2000.
27. Claus Bundgård Christensen, m.fl.: anf. arb., s. 39.

28. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VII/228, Rundskrivelse fra byggeleder W. Süsling 14.4 1942.
29. ABA, LO-arkivet, ks. 2157, DsF-cirkulære nr. 26/1942, 16.4 1942.
30. Rigsarkivet, Udenrigsministeriets Arkiv, 84F 3d, Oplysninger om antal af danske arbejdere beskæftigede på flyvepladserne. Rapport fra J.A. Berner.
31. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VIII/233-235, Telefonaflytninger foretaget af politiet i dagene 25.-27.4 1942.
32. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VIII/238, Orienteringsskrivelse fra DsF formand Laurits Hansen til direktør Niels Svenningsen i Udenrigsministeriet den 28.4 1942.
33. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VIII/236, Notits udarbejdet af kontorchef Anton Vestbirk, Udenrigsministeriet 28.4 1942.
34. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VII/243-249, Telefonaflytning foretaget af politiet 2.5 1942.
35. Landsarkivet, Frits Clausen sagen, bilag VIII/253, Notat af direktør Niels Svenningsen 19.5 1942. ABA, LO-arkivet, ks. 2157, DsF-cirkulære 3.6 1942.
36. ABA, Socialdemokratiets Arkiv, ks. 191, personsager: Henning Dalsgaard. Forklaring afgivet til K.K. Steincke 13.10 1945.
37. Rigsarkivet, Bovruparkivet, pk. 24, læg 5, Partiførerbefaling nr. 8. 10/1942, 24.9 1942.
38. Bergstedt fik kronikken i bladet efter tysk pres, hvorefter redaktør H.P. Sørensen tog sin afsked i protest, jf. Leif Thorsen: *H.P. Sørensen. Arbejdsmand – Chefredaktør – Overborgmester*, SFAH's skriftserie bd. 34, København 1994, s. 92-97.
39. Oluf Bertolt m.fl.: *En bygning vi rejser*, bd. III, København 1955, s. 192.
40. ABA, Socialdemokratiets Arkiv, ks. 95, Børge Jacobsens eksklusion, Alsing Andersens skrivelse til medlemmerne af Socialdemokratisk Forbund 20.11. 1942. Københavns Stadsarkiv, Københavns Borgerrepræsentations forhandlinger 1942-1943, bd. 2, s. 1426-1430, Børge Jacobsens jomfrutale 7.12 1942.
41. ABA, Socialdemokratiets Arkiv, ks. 95/5, personsager: Wikkelsøe-Jensen, 18.1 1943.
42. Rigsarkivet, Bovruparkivet, pk. 54B, mappe 1215, læg 45, Rundskrivelse fra Kai Andersen, uden dato. Se også pakke 54B, mappe 1215, læg 41, Fortrolig skrivelse fra Carl V. Jensen til tillidsmændene i Det Danske Arbejdsfællesskab, uden dato.
43. Henning Poulsen: anf. arb., s. 381-384.

trade union organisations, 1940-43, *Arbejderhistorie* 3/2002, pp. 23-43.

During the Second World War, with the example of Die Deutsche Arbeitsfront before them, the Danish Nazis attempted to win a hearing for their trade union politics among working class circles. In July 1940 the Nazis established the trade union organisation The National Socialist Trade Groups. An attempt was made to camouflage the connection between this organisation and the Danish National Socialist Workers Party (DNSAP) as it was clear to the Danish Nazis that the workers had no sympathy as such for the party. In the minds of most workers, though, there was no doubt as to who stood behind the trade union organisation. In the winter of 1940-41, when unemployment reached as high as 36%, there was a degree of activity surrounding the trade groups because they had begun to find work for people in the German works in Denmark. However, the trade groups disintegrated in March 1941 after their leader P.M. Asmussen was removed partly because the DNSAP did not trust him but also due to the discovery that he had a long criminal career behind him. Subsequently the Danish Nazis formed the DNSAP's Labour Front that did not attempt a real organising among the trades. After this there was an attempt from the official German side to get yet another trade union organisation to function. The new organisation was called the Danish Working Partnership but the result, like the previous trade union organisations, was meagre. In March 1943 the Danish Working Partnership was separated from the DNSAP and continued at the expense of the Germans until it was disbanded in 1945. It is a major contention of the article that the Nazi trade union organisation attained no significance in the Danish context. The few Danish workers who joined the Nazi trade groups did so, for the most part, to get work in a situation where the labour market in Denmark was characterised by high unemployment.

Hans-Henrik Siig, cand.mag.

Hedebygade 10, 4. th., 1754 København V
hhsiig@ofir.dk

Abstract

Hans-Henrik Siig: "One gets nowhere by ignoring the working class". The Danish Nazi